

מה אומרים היהודים על השכל?

השכל האנושי – מן התופעות המפליאות ביותר בעולם – נותח ונבחן גם בכור ההיתוך של היהדות. חלק נכבד מן הברור העמיד אותו מול ובמבחן מסורת האמונה. מה קרה שם – לפניכם הברור בשלושה ראשים:

א. עליונות השכל - הרציונאליסטים

הרמב"ם ביקש לתווך בין מסורת האמונה לבין השיקול הרציונאלי. כך הוא גורס בעצמו:

אגרת תחיית המתים

השתדלותנו והשתדלות כל איש תבונה מהיחידים הפך השתדלות ההמון, שהמון אנשי התורה הנאהב שבדברים להם והערב לסכלותם ששימו התורה והשכל שני קצוות סותרים, ויוציאו כל דבר נבדל מופרש מן המושכל ויאמרו שהוא מופת [= נס – על טבעי – ע"ק] ויכרחו מהיות דבר על מנהג הטבע, לא במה שיסופר ממה שעבר ולא במה שיראה מזמן העומד ולא במה שיאמר שיארע לעתיד. ואנחנו נשתדל לקבץ בין התורה והמושכל וננהיג הדברים על סדר טבעי אפשר בכל זה, אלא מה שהתבאר בו שהוא מופת [=כנ"ל] ולא יתכן לפרש כלל אז נצטרך לומר שהוא מופת [=כנ"ל].

במה חולק הרמב"ם על 'ההמון'? מה מניע את הרמב"ם? התוכלו לשער מה מניע את 'ההמון'?

הרמב"ם מעניק לשכל מעמד בכיר ומכובד:

מורה נבוכים ח"א פרק א

ונאמר באדם מפני זה הענין - רצוני לומר, מפני השכל האלוהי המדובק בו - שהוא ביצלם אלוהים ובדמותו - לא שהאלוה ית' גוף שיהיה בעל תמונה:

על רקע זאת לא יפלא התפקיד המרכזי שהרמב"ם מעניק לשכל בשדרוג התודעה הדתית:

רמב"ם – מורה נבוכים ח"ג פרק נא

הערה: הלא בארתי לך שזה השכל אשר שפע עלינו מהאלוה ית' הוא הדיבוק אשר בינינו ובינו. והרשות נתונה לך, אם תרצה לחזק הדיבוק הזה - תעשה, ואם תרצה להחלישו מעט מעט עד שתפסקהו - תעשה. ולא יתחזק זה הדיבוק רק בהשתמשך בו באהבת האלוה ושתהיה כונתך אליה (כמו שבארנו), וחולשתו תהיה בשומך מחשבתך בדבר זולתו.

האם הרמב"ם נותר כאן בתחום האינטלקט? אם הוא סטה ממנו, מה יכול להצדיק זאת?

סיכום לעמדתו באופן כללי ניתן למצוא באגרת מפורסמת:

רמב"ם אגרת לחכמי מארשיליא [מונטפשליר]:

דעו רבותי, שאין ראוי לו לאדם להאמין אלא באחד משלשה דברים.

הראשון דבר שתהיה עליו ראייה ברורה מדעתו של אדם כגון חכמת החשבון, וגימטריאות, ותקופות.

והשני דבר ששיגנו האדם באחד מהחמש הרגשות, כגון שידע ויראה שזה שחור וזה אדום וכיוצא בזה בראית עינו. או שיטעום שזה מר וזה מתוק. או שימשש שזה חם וזה קר. או

שישמע שזה קול צלול וזה קול הברה. או שיריח שזה ריח באוש וזה ריח ערב וכיוצא באלו. והשלישי דבר שיקבל אותו האדם מן הנביאים ע"ה ומן הצדיקים..... הלא תראו שהרי כמה פסוקים מן התורה אינן כפשוטן. ולפי שנודע בראיות של דעת שאי אפשר שיהיה הדבר כפשוטו, תרגמו המתרגם עניין שהדעת סובלת אותו. ולעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו כי העיניים הם לפנים לא לאחור. וכבר הגדתי לכם את לבי בדברי.

[מקור: <http://www.daat.ac.il/daat/mahshevt/mekorot/igeret-2.htm>]

כמו- מה עמדת הרמב"ם ביחס ליחס בין מסורת האמונה לשכל? ממה נובעת עמדה זו ולאן היא מוליכה?

ב. מוגבלות השכל הגישה הא-רציונאליסטית

לאחר שראינו את העמדה הרציונאליסטית. יש לתהות – האם יש חלופה? האם יש נקודת כשל לעמדה הרציונאליסטית - מהי? נבחן עמדה חלופית דרך גדול המבקרים של תפיסת בכורת השכל בימי הביניים – ר' יהודה הלוי.

כוזרי מאמר ראשון

(יג) ...דת המיסדת על ההגיון ומכוננת להנהגת מדינה - דת הנובעת אמנם מן העיון אך נופלים בה ספקות רבים ואם עליה תשאל את הפילוסופים לא תמצאם מסכימים על מעשה אחד ולא לדעה אחת כי דת כזאת בנויה על טענות אשר רק חלק מהן יכולים הפילוסופים להוכיח במופת [הוכחה מוחלטת שניתן לבססה מבחינה רציונאלית באופן מושלם] ואלו על אחרות נתן להביא ראיות מספיקות [הוכחה חלקית ששיקול הדעת נוטה אליה אולם אין היא מוכרעת מבחינה רציונאלית]. בלבד ויתרן אין להביא עליהן אפילו ראייה מספקת אף כי להוכיחן במופת:

מהי הביקורת שמטיח ריה"ל ב'דת הפילוסופית'? מהו חסרונה היסודי? מה תהיה התוצאה של חיסרון זה? היש לביקורת זו מקבילות מודרניות [או שיש לומר פוסט מודרניות]? תפיסה זו של ריה"ל משליכה על מקומו של השכל בהתפתחות החיים [התודעה והחוויה] הדתיים. בספרות שאחריו נמצא פעמים רבות משפטים כמו אלו:

משפט החוזר בניסוחים שונים במגוון ספרים:

...כי הלא ידענו אין שום מבוא לשכל האנושי להשיג כלום מאמתת מהותו...

מהר"ל נר מצוה

והוא כי הוא ית' קודם מ"ת רצה להראות לישראל ולהשריש בלבם אמונה אומן לשידעו כי אין מבוא לשכל אנושי להשיג ביכלתו והשגחתו ית', ואפילו שנראה לאדם לפי שכלו באיזה צויו ית' שאין לו טעם כלל בודאי יש בו ענין נסתר ונעלם ועי"ז יוכנו לקבל החלקי חקים ומשפטים מאתו ית'.

אולם דומה שהניסוח החד המדוייק והבהיר ביותר נשאר של ריה"ל:

כוזרי מאמר ראשון

(עט) ...הדברים המכניים לקבלת הרשמים האלוהיים ההם אינם בתחום ידיעת האדם ואי אפשר לו לאדם לשער כמותם ואיכותם ולו גם ידע מהותם לא היה יודע זמניהם ומקומותם והרכביהם ואת דרך הכנתם לכל זה יש צורך בידיעה אלוהית המגיעה שלמה ומבארת תכלית

באור מאת האלוה עצמו והנה מי שהגיעתו ידיעה זו והוא מקים על פיה בלב שלם את מצות האלהים לכל פרטיה ותנאיה הוא המאמין אך מי שמשדל להכין דברים לקראת קבלת הרשמים האלוהיים בחכמת אנוש בלבד על דרך ההקש והסברה או לפי מה שימצא בספרי האצטגנינים על דרך הורדת הכחות הרוחניים או על ידי עשית הטלסמאות [קמעות או סוגים של פוליס] הוא הכופר....

מה פשר שורש האמונה ושורש הכפירה?

מה טיב הנטרול של השכל?

האם ריה"ל וקבוצתו יסכימו לדברים הבאים?

טרטוליאן – מאבות הנצרות [חי במאה ה-3 לסה"נ]

"credo quia absurdum est" - "אני מאמין משום שזה אבסורד".

לחובתו של טרטוליאן רשום אחד מן המינוחים המרכזיים של הנצרות ההיסטורית: 'השילוש הקדוש'.
אם בעיני חובה עסקין יש לציין כי הנ"ל קידם גם את הרעיון שיהודים אוכלים תינוקות – אמונת האבסורד...

לא, הוא לא יסכים.

כוזרי מאמר ראשון סו:

חלילה לאל מהיות דבר התורה סותר עדות דבר הנראה עין בעין או דבר שהוכח במופת שכלי...

ככמו את עמדת ריה"ל על מקומו של השכל. מהי החלופה שהוא מציע להנחיה השכלית?

ג. אנשי פו הדב – הגישה האי-רציונאליסטית

אמנם ישנה גישה נוספת בעולם היהודי. יש שגיננו אותה כעמדת 'ההמון' – אך היא לא ביישנית ולא פחדנית – ממש כמו האמת...

גישת ר' נחמן מברסלב.

ראשית אזהרה ויחד איתה החלופה:

ר' נחמן, ליקוטי מוהר"ן מהדורא בתרא סימן יב

כְּשֶׁאָדָם הוֹלֵךְ אַחַר שְׂכָלוֹ וְחֻקָּתוֹ, יוֹכֵל לִפְלֹ בְּטַעוֹתָיו וּמְכַשׁוֹלוֹת רַבִּים, וְלָבוֹא לְיַדֵּי רַעוֹת גְּדוּלוֹת, חֵס וְשְׁלוֹם. וַיֵּשׁ שְׂקָלְקָלוֹ הַרְבֵּה, כְּגוֹן הַרְשָׁעִים הַגְּדוֹלִים מְאֹד הַמְּפַרְסְמִים, שֶׁהִטְעוּ אֶת הָעוֹלָם, וְהַפִּיל הָיָה עַל - יְדֵי חֻקָּתָם וְשְׂכָלָם. וְעַקֵּר הַיְהָדוּת הוּא רַק לִילֵךְ בְּתַמִּימוֹת וּבִפְשִׁיטוֹת, בְּלִי שׁוֹם חֻקָּמוֹת, וְלְהִסְתַּכֵּל בְּכָל דְבָר שְׁעוֹשָׂה, שְׂיִהְיֶה שָׁם הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ...

מהי המסקנה המתבקשת מהנחיה זו? איזו דפוס אנושי היא תעמיד? שימו לב להערה דומה שמשתלבת עם מחשבות שהוזכרו לעיל. אולם, עמדו על מיוחדות הגישה. איזה דפוס אישיותי תעמיד תפיסה העולה ממקור זה?

ספר שיחות הר"נ אות קיח

שמעתי בשם רבנו זכרוננו לברכה, שאמר בלשון תמה: על השם יתברך קשה קושיות הרבה מאד. מה טוב ונעים להאיש הזה שזוכה לדעת שלם שיושב לו ורואה ויודע שאינו קשה שום קושיא כלל והכל נכון וישר כי ישרים דרכי ה'. וכן אנכי שמעתי פעם אחד שאמר: על השם

יתברך קשה קושיות וכו' וכונתו היה כמתלוצץ מזה, שקשה לקצת בני העולם קושיות הרבה וגדולות על השם יתברך חס ושלום (רמה). אבל באמת בודאי אסור להרהר אחרי דרכיו יתברך. כי בודאי צדיק ה' בכל דרכיו וכו'. רק שאי אפשר לשכל אנושי להבין דרכיו והנהגתו את העולם בשום אופן.

מהי החלופה לשכל שמציעה חסידות זו? כבר נרמזנו קודם נראה עתה את המקור המפורש:

ר' נחמן, ליקוטי מוהר"ן מהדורא בתרא סימן ה

פי באמת צריך כל אחד לסלק את המח, פי צריכין להשליך כל החכמות ולעבד את ה' בפשיטות, פי צריך שיהיו מעשיו מרובין מחכמתו (אבות פ'ק ג), ולא המדרש הוא העקר, אלא המעשה (שם פ'ק א), ועל כן צריכין לסלק כל החכמות ולעבד את ה' בפשיטות, בלי שום חכמות. לא מבעיא [=ברור הדבר ב] חכמות של שטות של סתם בני אדם, אלא אפלו חכמות גמורות, אפלו מי שיש לו מח גדול באמת, כשמגיע לאיזה עבודה, הוא צריך להשליך כל החכמות ולעסק בעבודתו ותברך בפשיטות. וצריך אפלו להתנהג ולעשות דברים, שנראה כמשגע בשביל עבודת השם, בבחינת (משלי ה): "באזהבה תשגה תמיד", שבשביל אהבת השם צריכין לעשות דברים הנראין כשגעון... וזו כשאזהבתו תזקה כל - כך להשם ותברך, עד שמסלק כל חכמתו ומשליך עצמו לרפש וטיט בשביל עבודתו ותברך, כדי לעשות לו ותברך איזה נחת, אזי הוא טובה להמחין, פי אזי זוכה להשיג אפלו מה שהוא למעלה מהמחין, מה שגם מ'שה בחייו לא השיג....

כדאי גם להקשיב ללשון הפרדוקס הכל כך אהובה על ר' נחמן:

ליקוטי מוהר"ן סימן מד

ובאמת, אחר כל החכמות, אפלו מי שידע חכמות באמת, אחר כל החכמות צריך להשליך כל החכמות ולעבד את ה' בתמימות בפשיטות גמור בלי שום חכמות. וזה היא החכמה הגדולה שבכל החכמות, לבלי להיות חכם כלל. פי באמת אין חכם בעולם כלל, ואין חכמה ואין תבונה נגדו ותברך...!

התוכלו להסביר מדוע דווקא לעמדה זו ולכל התורה רוחנית הברסלבית יש עדנה כיום?